

Література

1. Жуйков Д. Китайской науке кризис не помеха / [Электронный ресурс] / Д. Жуйков // S&T RF Наука и технологии РФ. — 2009. — Режим доступа: http://www.strf.ru/organization.aspx?CatalogId=221&d_no=18057
2. Ахметзянов И. Инновационная экономика и технологическое развитие / [Электронный ресурс] / И. Ахметзянов. — ЧРИО-АЭН, 2010. — Режим доступа: gov.cap.ru/home/121/raznoe/end/2010/poslanie_prezidenta/nano2.pps.
3. Дриго М. Ф. Анализ современных тенденций в инвестиционных процессах / М. Ф. Дриго // Управленческий учет. — 2009. — С. 89—97.
4. Черников Г. П. Очень крупные транснациональные корпорации и современный мир / Г. П. Черников, Д. А. Черникова. — М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. — 399 с.
5. Волков В. Конкуренция за инновации / В. Волков // Большой Бизнес. — 2010. — № 5 (71). — С. 28—34.
6. Birch D. The Job Generation Process. A report prepared by the Massachusetts Institute of Technology Program on Neighborhood and Regional Change for the Economic Development Administration / [Электронный ресурс] // U.S. Department of Commerce, Washington, D.C. Cambridge, Mass. : MIT Press, 1979. — Режим доступа: mpr.aub.uni-muenchen.de/19115/1/MPRA_paper_19115.pdf.
7. Нордстрем К. Бизнес в стиле фанк навсегда. Капитализм в удовольствии / К. Нордстрем, Й. Риддерстрале; пер. с англ.; Стокгольмская школа экономики. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2008. — 328 с.
8. Ясин Е. Г. Модернизация и общество / Е. Г. Ясин. — М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. — 114 с.

Статтю подано до редакції 21.08.11 р.

УДК 336.52

А.Е. Фукс, д-р екон. наук, професор
кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ЕКОНОМІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано різні методологічні підходи до визначення сутності і складових елементів національного багатства, обґрунтована необхідність його подальшого дослідження з метою отримання достовірних параметрів оцінки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: національне багатство, матеріальне багатство, нематеріальне багатство, людський капітал, природний капітал, фізичний капітал, валовий внутрішній продукт.

АННОТАЦИЯ. В статье проанализированы разные методологические подходы к определению сущности и составных элементов национального богатства, обоснована необходимость его дальнейшего исследования с целью получения достоверных параметров оценки.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: национальное богатство, материальное богатство, нематериальное богатство, человеческий капитал, природный капитал, физический капитал, валовой внутренний продукт.

ANNOTATION. The article explores various methodological approaches to determining the essence and components of national wealth, substantiates the necessity of further studies to obtain reliable parameters of estimate.

KEY WORDS: national wealth, material wealth, intangible wealth, human capital, natural capital, physical capital, the Gross Domestic Product.

Постановка проблеми. Національне багатство є одним з індикаторів стану розвитку економіки. Україна володіє значними обсягами національного багатства, яке в умовах переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку потребує не тільки ефективного використання, оновлення, але й утілення новітніх технологій та інновацій у виробництво. Нині ж економіка України характеризується деформованістю, низькою технологічністю та інноваційністю, значним зношенням основного капіталу, наявністю диспропорцій, обмеженістю інвестиційних ресурсів. Тому проблема національного багатства є актуальною і потребує значних структурних зрушень для прискореного розвитку національної економіки. У зв'язку з цим в останні роки посилилася увага економістів до дослідження проблем національного багатства в Україні, де відсутність ринкових відносин протягом тривалого часу призвела до необ'єктивної оцінки об'єктів власності та встановлення внаслідок цього низької ціни при здійсненні приватизації. Крім того, не всі елементи національного багатства враховувалися в офіційній статистиці. Отже, визначення об'єктивних параметрів національного багатства країни потребує формування й коригування структурної, інвестиційної, інноваційної, науково-технічної політики, політики приватизації, ресурсозбереження тощо.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Дослідженню проблем національного багатства присвячено чимало наукових праць вітчизняних і російських науковців, серед яких слід виділити: А. Анчишкіна, Г. Аширову, В. Близнюка, Є. Бухвальда, В. Бога-

чова, А. Вайнштейна, С. Дорогунцова, Я. Квашу, М. Квак, В. Кіріченко, Я. Кронрода, Д. Львова, Л. Нестерова, О. Ноткіна, Б. Пасхавера, Г. Сорокіна, С. Струмліна, Є. Фальцмана, М. Федоренка, М. Хвесіка, С. Шумську та ін. Але й досі дискусійними залишаються підходи економістів до визначення національного багатства, його складових та застосування різних методів його вартісної оцінки. Водночас майже відсутні комплексні дослідження національного багатства, що не дає можливості здійснювати кардинальні структурні зміни в економіці, розвивати високотехнологічні галузі машинобудування, переорієнтувати пріоритети розвитку економіки та відійти від сировинної експортної орієнтації. Перехід економіки на інноваційну модель розвитку сприятиме ефективному та раціональному використанню національного багатства та його складових.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення основних методологічних підходів до визначення національного багатства, його складових та обґрунтування необхідності запровадження єдиної системи оцінки національного багатства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед дослідників, хто зробив значний внесок у визначення поняття національного багатства, слід назвати В. Петті, який одним із перших у XVII ст. представив його як суму нагромаджених матеріальних цінностей [3, с. 58]. Наприкінці XIX — початку XX ст. представники історичної школи (А. Шторх, А. Амон, Р. Ліфман і П. Хемберг) визнавали лише багатство окремих осіб, залишаючи осторонь поняття національного багатства країни. В економічній літературі також згадується ім'я французького економіста Е. Роговського, який національне багатство в масштабах суспільства розглядав як суму багатств приватних осіб, визначену у діючих цінах (при цьому майно держави, церкви, об'єкти громадського користування — парки, вулиці, канали тощо не враховувалися).

Сучасні визначення національного багатства відрізняються тим, що в них мова йде про багатство суспільства загалом. Національне багатство — це сукупність матеріальних благ, нагромаджених суспільством за всю його історію. Іншими словами, національне багатство — це все те, чим володіє країна сьогодні — все матеріальне багатство суспільства. Таке тлумачення національного багатства підтримували такі радянські економісти, як О. Ноткин, Я. Кронрод, А. Вайнштейн, В. Соболев, Т. Рябушкін та ін. Проте воно є занадто вузьким, оскільки не враховує низку важливих елементів. Згодом у вітчизняній літературі національне багатство почали розглядати як «сукупність матеріальних благ,

створених і нагромаджених суспільством у процесі попереднього розвитку, а також природних ресурсів, залучених до господарського обороту» [2, с. 16]. В цьому визначенні національне багатство представлено вже як сукупність матеріальних благ і залучених природних ресурсів до господарського обороту. Однак дискусії щодо визначення сутності національного багатства та його структури тривають.

Сучасна економічна теорія все частіше критикує тезу про матеріальний зміст багатства і висловлюється за його уточнення і доповнення новими елементами. Це пов'язано з тим, що в наш час у розвинутих країнах відбувається посилення гуманістичних тенденцій у теорії і практиці господарювання. Розвиток суспільства розглядається в єдності матеріальних, духовних, етнічних і культурних цінностей. Якщо раніше рівень розвитку країни визначався ступенем нарощування матеріально-речових обсягів виробництва, то на сучасному етапі вирішальне значення мають ефективні якісні перетворення і структурні зрушення в економіці. Можливість цих зрушень обумовлюється в значно більшій мірі, ніж раніше, станом нематеріальних форм багатства і сфер, які забезпечують розвиток людини. Тому особливої актуальності в сучасних умовах набувають дослідження нематеріальних форм багатства, пов'язаних з людиною. Нематеріальне багатство суспільства — це ті його елементи, що насамперед визначають якість робочої сили — її науково-технічний, освітній, культурний потенціали. Таким чином, у широкому розумінні національне багатство включає в себе як матеріальне, так і нематеріальне.

Основними елементами матеріальної форми національного багатства є: 1) виробничий капітал, у структурі якого виділяють основний і оборотний капітал. Основний капітал — це засоби праці (машини, верстати, устаткування, будівлі, споруди тощо), які використовуються у кількох виробничих циклах. До оборотного капіталу належать предмети праці (сировина, матеріали, паливо тощо), що споживаються повністю протягом одного виробничого циклу; 2) основний капітал сфери нематеріального виробництва (школи, лікарні, культурно-освітні і спортивні об'єкти, житлові будинки); 3) резерви капітальних благ (законсервовані запаси основного капіталу і основний капітал нематеріального виробництва); 4) майно домашніх господарств (індивідуальне житло, засоби праці і предмети тривалого використання — автомобілі, меблі, побутова техніка та ін.), а також запаси і резерви споживчих благ (продовольства, техніки, одягу тощо для потреб на випадок неврожаю, стихійних лих та інших непередбачуваних ситуацій). До

національного багатства належать й природні ресурси країни, які залучені до господарського обороту (земля, надра, вода, ліси, атмосфера, клімат). Корисні копалини, які лише розвідані, або потенційні, до складу національного багатства не входять.

Основними елементами нематеріальної форми національного багатства є професійні, інтелектуальні та фізичні здібності людей; теоретичні та практичні знання; уміння і навички; освітній, культурний і морально-етичний потенціал суспільства; досягнення науки, техніки та управління, науково-управлінський потенціал; духовні, культурні, художні та літературні цінності. Інтелектуальні здібності особистості набувають особливого значення у зв'язку з розвитком недержаних форм власності та переходом до ринкової економіки. Нематеріальні форми національного багатства нерозривно пов'язані із зростанням його матеріальних елементів. Так, науково-технічні досягнення, інтелектуальний, культурний потенціал суспільства — це головні джерела зростання матеріального багатства і підвищення якості життя в сучасному світі. Проте, щоб ці досягнення стали джерелом зростання, необхідне відтворення наукових ідей, матеріальне забезпечення науки, освіти, культури, медичного обслуговування, відповідне інвестування зазначених сфер і підвищення на цій основі якості робочої сили.

Якщо країна втрачає своє інтелектуальне багатство внаслідок еміграції провідних учених і спеціалістів, як це нині спостерігається в Україні та в інших країнах СНД, вона безповоротно втрачає певну частину ВВП, а отже, і можливості збільшення національного багатства. До цього також призводить зниження інтелектуального рівня нації, зокрема, внаслідок погіршення якості навчання, скорочення асигнувань на науку та освіту тощо.

Сьогодні частка бюджетного фінансування української науки не перевищує 0,4 % ВВП при нормативі 1,7 % ВВП. Щорічне фінансування освіти фактично становить 5 % ВВП при нормативі у 10 % ВВП. Державне фінансування освіти і науки є недостатнім. Кошти, що виділяються з бюджету на освіту, удвічі, а на науку в чотири рази менші, ніж це передбачено законодавством. Таке фінансування науки і освіти в країні веде до втрати частки ВВП і національного багатства.

Таким чином, у сучасних умовах національне багатство включає в себе матеріальне і нематеріальне багатство, а також природні ресурси, залучені до господарського обороту.

Масштаби, структура та якісний рівень національного багатства не залишаються незмінними. У процесі відтворення воно не тільки постійно зростає, а й безперервно оновлюється. Тому для

нарощування національного багатства особливого значення набуває проблема оновлення та раціонального використання виробничого потенціалу, від якого залежать темпи зростання валового внутрішнього продукту, а отже, й добробут нації, фізичний і духовний стан людини. Важливу роль у зростанні національного багатства також відіграють природні ресурси. Винищення природних багатств України — найкращих у світі чорноземів, що відводилися під водойми, рудники, заводи, забруднення атмосфери, землі і води шкідливими відходами виробництва, бездумне вирубування лісів і осушення боліт, екологічні катастрофи типу аварії на Чорнобильській АЕС — призвели до втрати значної частини національного багатства, якою вже ніколи не скористаються наступні покоління. Все це вказує на взаємозв'язок між духовним і інтелектуальним та матеріальним багатством нації.

Інтерес до обчислення національного багатства відродився у зв'язку з розробкою і прийняттям у 1993 р. міжнародного стандарту статистичного обліку — системи національних рахунків [6].

Останнім часом подальшого розвитку набула розширювальна трактовка структури національного багатства. Дослідження в цьому напрямі проводить Всесвітній банк, спеціалісти якого розробляють методологію і методи кількісного виміру елементів національного багатства. В 1995 р. Всесвітній банк вперше опублікував експериментальні оцінки національного багатства в 192 країнах світу. За його методологією до складу національного багатства були включені фізичний капітал, природні ресурси та людський капітал. За оцінками Всесвітнього банку, частка фізичного капіталу дорівнює в середньому 16 % від загального обсягу багатства. Більш вагоме значення має людський капітал, що становить 64 %, і природні ресурси — 20 %.

Слід зазначити, що автори експериментальної методики, зосередившись на економічному потенціалі, не здійснили оцінки соціального капіталу. Крім того, спеціалісти Всесвітнього банку не проводили оцінок національного багатства країн СНД, що пояснювалося нестачею даних та їх низькою надійністю. Аналогічні дослідження національного багатства були проведені і Російською академією наук (РАН), які показали, що 50 % національного багатства Росії припадає на людський капітал, 40 % — на природні ресурси і лише 10 % національного багатства становить фізичний капітал, в країнах «великої сімки» — 78, 4 і 18 відповідно [7, с. 25].

У незалежній Україні комплексна оцінка її національного багатства вперше була здійснена науковцями РВПС України НАН України станом на 1 січня 1996 р. під керівництвом С.І. Дорогун-

цова [5]. Згодом на кінець 2005 р. оцінювання національного багатства за іншою методологією проводили вчені Інституту економіки та прогнозування НАН України, включивши до складу національного багатства, на відміну від попередніх досліджень, такі складові, як людський капітал, фінансовий капітал (окремі елементи, які не були включені раніше), резервні активи. Проте включення цих активів призвело не до збільшення номінальної величини національного багатства України, що було б природнім, оскільки відбувалося зростання фактичних внутрішніх цін, а навпаки, — до зменшення. Це пояснюється різними методологічними підходами до оцінки національного багатства, які застосовувалися цими інституціями. Незважаючи на те, що оцінки національного багатства є недосконалими (мають багато умовностей і неточностей), вони все ж таки дозволяють визначити потенційні можливості розвитку країни. Нині такі дослідження проводять лише окремі науковці [1, 4, 8], але вони стосуються окремих аспектів національного багатства.

Категорія «національне багатство» майже не вживається при здійсненні порівняльного економічного аналізу з іншими країнами через наявність недосконалої методології вартісних оцінок та відсутність комплексних досліджень національного багатства України. Крім того, порівняння також ускладнюються розбіжностями у періодах дослідження, кількості елементів, що включені до національного багатства, методиці обчислення та ціновими перекрученнями. Однак при розробці стратегії макроекономічної політики вітчизняні дослідники використовують динаміку ВВП та його складових.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження надало можливість отримати такі результати:

1) визначення поняття національного багатства постійно збагачується і нині в найбільш широкому розумінні включає в себе матеріальне і нематеріальне багатство, а також природні ресурси, які включені до господарського обороту;

2) в наш час дослідження національного багатства відбувається за такими видами капіталу, як людський, природний і фізичний, проте методи, за якими здійснюється оцінка національного багатства, не позбавлені недоліків і дають досить різні результати;

3) сучасний стан національного багатства України потребує структурних зрушень з метою його оновлення та ефективного і раціонального використання, що сприятиме зростанню ВВП, а отже, й національного багатства. Це, в свою чергу, вимагає перегляду пріоритетів, які сформувався в Україні в останні десятиліття, оскільки вони не відповідають світовим тенденціям.

Література

1. *Бобух І.* Інституціональні дослідження національного багатства в контексті перехідної економіки України / І. Бобух // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. Вип. 103.3. — 2006. — С. 73—78.
2. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.* Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. — Львів: Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1996. — 384 с.
3. Економічна енциклопедія: У 3 т. — Т. 1 / Ред. кол. — С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.
4. *Квак М.* Національне багатство: стан і перспективи / М. Квак // Вісник Львівського ун-ту. — Серія економічна. Вип. 39. — 2008. — С. 201—205.
5. Національне багатство України / За ред. Дорогунцова С.І. — К.: РВПС України НАН України, 2005. — 224 с.
6. Национальное богатство в условиях формирования рыночных отношений / Под ред. В. К. Фальцмана, Е.М. Бухвальда. — М.: Наука, 2004. — 310 с.
7. *Сухоруков О.* Национальное богатство и структурная политика / О. Сухоруков // Экономист. — 2006. — № 12. — С. 24—38.
8. *Шумська С.* Національне багатство: методологічні підходи та оцінки по Україні / С. Шумська // Економічна теорія. — 2006. — № 4. — С. 62—76.

Статтю подано до редакції 23.08.11 р.

УДК 330.837.2

С. Ф. Биконя, канд. екон. наук., доц.,
докторант ГУ ІЭПР

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ИНСТИТУТОВ

АННОТАЦИЯ. Исследуются подходы к классификации институтов в основу, которых положены различные концепции систематизации институтов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: теория институтов, классификация институтов, структурирование институтов.

АНОТАЦІЯ. Досліджуються підходи до класифікації інститутів в основу, яких покладені різноманітні концепції систематизації інститутів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: теорія інститутів, класифікація інститутів, структурування інститутів.